

Viljandi linnavalitsus
viljandi@viljandi.ee

Teie 04.03.2025 nr 6-3/24/2111-6
Meie 10.06.2025 nr 5-14/686-1

Viljandi Järveotsa kalmistu luustike ümbermatmisest

2024. aasta juunis avastati Viljandi Järveotsa elurajooni arendustöödel seni teadmata kalmistu. Muinsuskaitseamet võttis kalmistu 03.07.2024. a. käskkirjaga nr 42-A ajutise kaitse alla ning ajutist kaitset pikendati 31.12.2024. a. käskkirjaga nr 86-A kuue kuu võrra, kuni 03.07.2025. a. Ajutine kaitse kehtestati, et hinnata mälestiseks tunnistamise menetluse algatamise vajadust ja vajaduse korral viia läbi mälestiseks tunnistamise menetlus. 27.08–27.09.2024. a. viidi piirkonnas läbi arheoloogilised uuringud, mille raames kaevati ära hinnanguliselt kolmandik olemasolevast kalmistust, kuid suur osa matmispaigast on alal veel säilinud¹.

Viljandi linnavalitsus on pöördunud Muinsuskaitseameti poole küsimustega, mis puudutavad ameti seisukohti kalmistu säilitamise või kaitse alla võtmise ning võimaliku matuste välja kaevamise meetoodika ja ümber matmise küsimustes. Muinsuskaitseamet on olnud seisukohal, et kuigi kalmistute täielik ära kaevamine ei ole praktika, mida Muinsuskaitseamet soosib, siis arvestades asjaolusid, et kalmistu on juba osaliselt läbi kaevatud ja selle säilitamine elurajooni keskel on problemaatiline, on Muinsuskaitseamet valmis kalmistu terviklikku kaevamist ja ümber matmist lubama tingimusel, et tehakse korrektsed arheoloogilised uuringud.

11.02.2025 kohtusid ameti esindajad Viljandi linnavalitsusega, et ümbermatmisega seotud meetoodikat ning kalmistu edasist kaitset arutada. Kohtumise järgselt edastas amet 27.02.2025 linnale info, et amet tellib täiendava eksperdihinnangu kalmistu olemuse ja kultuuriväärtuse kohta. Samuti soovitas amet vahepealsel ajal linnal tellida hinnapakkumised kalmistu arheoloogiliste kaevamiste läbiviimiseks, kuid linn ei soovinud hankemenetlust uuringute tellimiseks alustada enne, kui on teada ameti selge seisukoht kalmistu kaitse ja võimaliku ümbermatmise korral võimaldatava meetoodika osas.

Muinsuskaitseamet tellis eksperdihinnangu, mille eesmärgid olid:

- 1) analüüsida ajalooliste andmete põhjal Viljandi Järveotsa piirkonnas avastatud ja esialgsete tulemuste põhjal 1940. aastatest pärineva kalmistu ajaloolist tausta;
- 2) anda hinnang kalmistule maetud inimeste rahvusliku ja geograafilise päritolu kohta;
- 3) anda hinnang, millistel asjaoludel kalmistule maetute kogukond Viljandisse sattus;
- 4) anda hinnang, mis olid võimalikud suremise ja matmisega seotud asjaolud;
- 5) anda analüüsi põhjal hinnang kalmistu kultuuriväärtuse kohta.

¹ Malve, M. ja Reppo, M. 2024. Arheoloogilised uuringud Viljandis Järveotsa elurajoonis. Vahearuanne. Link: https://register.muinas.ee/ftp/Arheoloogiliste%20uuringute%20aruanded/UT-1165_Apm_MalveM_ReppoM_kalmistu-AK31200_Viljandi-M2nnim2e-vahearuanne.pdf

Tööd võeti vastu 23.05.2025. Eksperdi hinnanguga² tehti selgeks, et kalmistu näol on tegemist Teise maailmasõja aegse sõjapõgenike laagri kalmistuga. Täpsemalt on kalmistule maetud inimesed, kes olid paigutatud hiljemalt 1943. aasta jaanuari või septembri ja oktoobri vahel rajatud ja vähemalt 1944. aasta 28. juunini endise Eesti Kaitseväge laskemoonaladudes tegutsenud vene rahvusest tsiviilisikute põgenikelaagrisse. Laagrisse oli paigutatud vähemalt 1065 isikut, kellest üle poole olid alla 15-aastased lapsed. Eksperdi hinnangu käigus oli võimalik nimeliselt välja selgitada vähemalt 155 isikut, kelle omaksed võivad olla Viljandisse maetud.

Eksperdi hinnang tõi välja selle, et kalmistul on kultuuriväärtus. Tegemist on ainsa tsiviilisikutest põgenike kalmistuga, mis on peale Eesti taasiseseisvumise algusaega avastatud. Veel enam – erinevalt Järveotsa kalmistust oli teiste kalmistute puhul nende olemasolu ja ligikaudne asukoht teada. Kalmistu kultuuriväärtuse hindamisel peeti silmas seda, et nii Teise maailmasõja käigus hukkunud tsiviilisikute kalmistute kui ka varem teadmata põgenikelaagrite avastamine on Euroopas haruldane.

Muinsuskaitseamet küsis täiendavalt arvamust Kaitsepolitseiametilt, et uurida, kas kalmistu kuulub eksperdi hinnangu valguses nende haldusalasse. Kaitsepolitseiamet oli seisukohal, et kuivõrd kalmistule pole maetud sõja- või inimsusevastaste kuritegude ohvreid, puudub nendel pädevus leitud matuseid uurida. Samas väljendati seisukohta, et Viljandis leitud sõjapõgenike laagri matmiskohas asuvad säilmed väärivad nende senisest asukohast väärikat väljakaevamist ning tänapäevasele kalmistule ümbermatmist.

Kuna eksperdi hinnanguga tehti kindlaks, et kalmistu puhul on tegemist sõjapõgenike laagri kalmistuga, on Muinsuskaitseamet seisukohal, et kalmistule on sõjahauda maetud sõjaohvrid Sõjahaudade kaitse seaduse § 2 punktide 1 (sõjaohver on: /.../ isik, kes suri interneerimislaagris või interneerimislaagris saadud tervisekahjustuse tõttu ühe aasta jooksul pärast sealt vabanemist) ja 2 (sõjahaud on käesoleva paragrahvi punktis 1 nimetatud isikute säilmete matmispaik) alusel. Sellest tulenevalt leiame, et surnute välja kaevamise ja ümbermatmise küsimustes tuleb lähtuda Sõjahaudade kaitse seadusest (§ 8-10) ning pöörduda nende küsimustega Eesti Sõjamuuseumi poole.

Muinsuskaitseamet leiab, et kuigi kalmistul on kultuuriväärtus, ei ole selle säilitamine uuslamu rajooni keskel või uuslamute rajamine säilmetele eetiline. Seda arvamust toetavad ka eksperdi hinnang ning Kaitsepolitseiameti seisukoht. Seetõttu ei algata amet mälestiseks või leiukohaks tunnistamise menetlust ning lõpetab kalmistu ajutise kaitse.

Muinsuskaitseamet juhib tähelepanu sellele, et laiem praktika toetab Teises maailmasõja käigus hukkunud tsiviilisikute haudade ja luustike uurimist arheoloogiliste meetoditega ning uuringute lõppedes ümbermatmist tsiviilkalmistule. Seetõttu soovitame jätkuvalt matuste välja kaevamise ja ümber matmise meetoodika valikul läheneda matmispaigale väärikalt, kasutades

² Reppo, M. 2025. Kalmistu (reg.nr AK31200) eksperdi hinnang.

Link: register.muinas.ee/ftp/Arheoloogia/31200_ReppoM_2025_Viljandi-kalmistu_EH.pdf

arheoloogilisi meetodeid – puhastada ja dokumenteerida iga maetu individuaalselt. Seejuures dokumenteerida ka maetutega kaasas olevad esemed, säilinud rõivaelemendid jms informatsiooni, mis ühtaegu annab ülevaate matmisolukorrast, kuid teisalt võimaldab mõtestada põgenikelaagri igapäevaseid olusid. Kuna lähedased ja isikud on tuvastavad, soovitame kõikidest indiviididest võtta ja säilitada luude- ja hammaste proovid, mille abil on võimalik isikuid ja nende lähedasi tuvastada (nt DNA analüüside abil). Ühtlasi soovitame teostada vähemalt esmase osteoloogilise analüüsi, st hinnata indiviidide võimalik vanus surmaajal, nende sugu ja markeerida nähtavad patoloogilised või traumade tagajärjel tekkinud muutused luudel – seda väärtuslikku informatsiooni on võimalik kõrvutada arhiivides olevate andmetega, mis omakorda võib aidata isikuid tuvastada ka ilma loodusteaduslike proovide tegemiseta.

Lugupidamisega

(allkirjastatud digitaalselt)

Helena Kaldre

arheoloogiapärandi osakonna juhataja)

telefon 58875384

helena.kaldre@muinsuskaitseamet.ee

Koopia:

Kaitseministeerium

info@kaitseministeerium.ee

Eesti Sõjamuuseum

info@esm.ee